

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО, ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО, РЕСТАВРАЦІЯ

УДК 7.01:7.03:7.08 (477) "21"
DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2020.219179>

Цитування:

Луцишина Д. В. Жіночі арт-практики у контексті світової культури ХХ століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2020. № 4. С. 70-74.

Lutsyshyna D. (2020). The art practices of women in the context of the world culture of the XX century. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 4, 70-74 [in Ukrainian].

Луцишина Дарія Володимирівна,

аспірантка,

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1048-6190>

innuendo19@gmail.com

ЖІНОЧІ АРТ-ПРАКТИКИ У КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ

Метою дослідження є визначення особливостей та ролі жіночих мистецьких практик, як-от живопис, скульптура, інсталяція, перформанс, рукоділля тощо у культурному процесі, окреслення історичного та соціального контексту – як українського, так і світового — у творчій діяльності жінок-мисткинь. **Методологія дослідження.** Застосовано методи систематизації, формального, стилістичного аналізу, історичний, порівняльний, описовий, біографічний методи. **Наукова новизна** полягає в дослідженні творчої діяльності жінок-мисткинь, що є одним із перспективних і недостатньо вивчених напрямків розвитку мистецтвознавчої науки та історіографії. Отримані результати мають значення для подальших досліджень роботи художниць як в Україні, так і за її межами. **Висновки.** Визначено особливості творчості мисткинь, обґрунтовано їхню роль у мистецькому процесі ХХ ст., показано вплив соціально-політичних та ідеологічних факторів на творчість українських та зарубіжних художниць.

Ключові слова: жінки-художниці, феміністичне мистецтво, українське шістдесятництво, авангардизм, живопис, перформанс, інсталяція, відео-арт, самвидав.

Lutsyshyna Daria, postgraduate, National Academy of Visual Arts and Architecture

The art practices of women in the context of the world culture of the XX century

The purpose of the article is to determine the peculiarities and role of women's artistic practices such as painting, sculpture, installation, performance, crafts, etc. in the cultural process, to determine the historical and social context – both in Ukraine and the world - in the creative activities of women artists. **Methodology.** The study includes the methods of systematization, formal, stylistic analysis, historical, comparative, descriptive, biographical methods. **The scientific novelty** lies in the research of the creative activities of women artists, which is one of the promising and understudied fields in the development of art history and historiography. These results are significant for further research on the works of women artists both in Ukraine and abroad. **Conclusion.** As a result, the peculiarities of the artists' work were defined, their role in the artistic process of the 20th century was explained, the influence of the socio-political and ideological factors on the creative work of Ukrainian and foreign female artists was shown.

Key words: women artists, feminist art, Ukrainian sixties, avant-garde, painting, performance, installation, video art, self-publishing.

Актуальність теми дослідження. Проблема жінки в мистецтві завжди стояла дуже гостро. Через соціально-політичні та ідеологічні фактори мистецтво століттями розвивалося здебільшого у руках чоловіків-митців, ігноруючи жінок, які, незважаючи на перешкоди, займалися різними мистецькими практиками. У ХХ ст. їхня творча діяльність помітно активізувалася і вийшла на новий рівень. Внесок художниць у розвиток мистецтва наразі недооцінений і вивчений

недостатньо. Аналіз досліджень і публікацій. В Україні дослідженню жіночих мистецьких практик (живопису, скульптури, інсталяції, перформансу, рукоділля та ін.) присвячено мало праць, тема недостатньо представлена у науковій літературі. Останніми роками вона привертає більше уваги, виходять друком переклади іноземних авторів (Б. Квінн, М.Абрамович), а також праці дослідницької платформи PinchukArtCentre. Тему жіночих мистецьких практик досліджують

К. Яковленко, Т. Злобіна, В. Шиллер, О. Брюховецька, А. Ложкіна, Т. Кочубінська, Т. Жмурко, О. Годенко, Л.Герман, Г. Глеба та ін.

Мета дослідження полягає у необхідності дослідити особливості жіночих мистецьких практик, визначити історичний та соціальний контекст – як український, так і світовий — у їхній творчій діяльності.

Виклад основного матеріалу. ХХ ст. принесло з собою пошуки нових ідеалів, нових цінностей і орієнтирів, важливі відкриття і експериментаторство. Митці і мисткині намагалися відтворити суперечливу реальність у своїй творчості, з чого випливав пошук нових засобів, форм, а також сміливі експерименти. Через мистецтво вони прагнули показати, що у реальному світі існує не лише прекрасне, а й потворне, не лише порядок, а й хаос. На цій хвилі виникло багато нових мистецьких напрямів і течій. Дві світові війни принесли не лише руйнацію, а й переосмислення існуючого стану речей. В Україні революційні події ще більше загострили описані настрої та деякою мірою підштовхнули появу специфічних мистецьких феноменів. У ці неспокійні часи жінки продемонстрували, що всупереч упередженням, вони здатні нарівні з чоловіками або й краще витримувати великі моральні і фізичні навантаження, працювати і творити. У середині ХХ ст. акценти у поглядах на роль жінок переходять із політико-правової площини в культурну. Так, М. Мід у своїй праці «Стать і темперамент у трьох примітивних суспільствах» зазначала, що чоловічі та жіночі індивіди стають чоловіками й жінками саме відповідно до приписів своїх культур [3]. Згодом С. де Бовуар теоретично підсумувала цілий етап у розвитку феміністичної ідеології й жіночого руху. У своїй праці «Друга стать» вона відзначила, що великою проблемою є так зване жіноче виховання, нав'язане школою і сім'єю [4].

Визначна українсько-французька художниця О. Екстер навчалася у Києві та Парижі, входила до групи К. Малевича «Супремус», разом з Є. Прибильською та М. Давидовою сприяла відродженню народних промыслов у с. Вербівка (нині – Черкаська обл.) та с. Скопці (нині – Київська обл.). О. Екстер застосовувала нові прийоми не лише у живописі, а й у сценографії, дизайні модного одягу, працювала в галузі книжкової графіки. О. Екстер справила великий вплив на розвиток авангардного мистецтва, а також реформувала театральне мистецтво. Твори мисткині

зберігаються в різних музеях світу, зокрема, у Національному художньому музеї України у Києві.

М. Синякова репрезентувала неопримітивістський напрямок в українському мистецтві 1910-1920-х рр. Вона була учасницею харківської групи «Будяк», «Викусь», петербурзького «Союзу молоді» (разом з О. Екстер, Н. Гончаровою). Художниця була однією з авторів футуристичної декларації «Труба марсіан» (Харків, 1916), а також учасницею «Союзу семи» (Харків, 1918), працювала у футуристичному виданні «Лірень», ілюструвала поезію [7].

Помітними постатями в українському мистецтві початку ХХ ст. були художниці, що входили до школи М. Бойчука, який запропонував теорію нового українського мистецтва, що виникла на зіткненні європейського художнього процесу та руху за національну самобутність. Серед учениць М. Бойчука були художниці А.Іванова, С. Налепинська-Бойчук, О. Павленко, О. Сахновська, М. Трубецька, М. Юнак та ін [1].

У післявоєнні роки починала творити французько-американська мисткиня Л. Буржуа, відома своїми масштабними скульптурами та інсталяціями. Окрім цього, вона плідно займалася живописом та друкарськими практиками, досліджувала різні теми: сім'ю, сексуальність та тіло, смерть та підсвідомість.

У 1960-1970-х рр. з різними медіумами працювали мисткині Ф. Вудмен, С. Оргел, Ф. Жаніко, М. Пільц, Б. Юргенсен, Л. Паренте, А. Мендьета, А. Пайпер, Е. Феррер, С. Шерман, Валі Експорт, Орлан, Е. Партум, Манон, Р. Бертльманн, П. Слінгер, М. Рослер та ін.

Якщо у середині ХІХ — початку ХХ ст. феміністки вимагали рівних прав, доступу жінок до праці й освіти, рівну зарплату, то феміністки 1960-1970-х рр. виступали за необхідність визнати самостійність особистості жінки. Мистецькою практикою, якою жінки почали активно займатися, був перфоманс, одна із форм мистецтва, у якій не домінували чоловіки і яка надала поле можливостей для жіночого висловлювання. Деякі художниці, наприклад, М. Рослер та Х. Вілке – стали новаторками у жанрі відео-арту, експериментуючи із записом своїх перфомансів. А. Мендьета у своїх роботах піднімала питання національної та гендерної ідентичності, Л. Гершман Лісон розглядала моральні та етичні труднощі, що виникають у

культури, одержимій технологіями, А. Пайпер досліджувала расові та культурні упередження, а Дж. Джонас, хоча і мала освіту скульпторки, не обмежувала себе у медіумах і поєднувала різні інструменти. Зважаючи на те, що в історії мистецтва популярні образи оголеного жіночого тіла, створені чоловіками, К. Шнееман розробляла питання, чи може оголена жінка бути одночасно і художником, і моделлю, образом [12]. Однією з найвідоміших мисткинь перфомансу стала М. Абрамович. Під час своїх перфомансів художниця часто піддає своє тіло ризику і небезпеці, пошкодженням і болю. Фізичні випробування, на які наважується художниця, покликані розкрити теми меж довіри, витримки, зближення, взаємодії з глядачем. Серед визначних робіт М. Абрамович — «Ритм 0» (1974 р).

Художниці нерідко використовували власне тіло як виразний засіб. Прикладом може слугувати перфоманс Манон «The Artist is Present» (1977), який вона виконала за допомогою 16 «двійників» самої себе. Стратегія використання власного тіла для створення різних образів та симулякрів спостерігається у роботах низки художниць другої половини 1970-х рр. — від С. Шерман до Х. Вілке та Л. Гершман Лісон. С. Шерман торкається теми неоднозначності ідентичності. У своїй серії «Untitled Film Stills» 1977-1980 рр. вона використала фотографію як інструмент для обману глядача та «втечі» від власної ідентичності [17]. Австрійська художниця Б. Юргенсен також часто використовувала власне тіло для критики соціальних і культурних механізмів, що відповідальні за існуюче становище жінки. Відомою роботою польської художниці Е. Партум є «Self-Identification» (1980), що включала перфоманс та серію фотографій, на яких її оголене тіло накладене на сцени повсякденного життя Варшави. Художниця не просто провокувала, а зображала становище, відведене жінкам (а також мисткиням) у фаллоцентричному світі [14]. Валі Експорт також зверталася до необмежених можливостей, які відкривало тіло жінки. Її знаковий перфоманс 1968 р. «Aktionshose: Genitalpanik» у 2005 р. відтворила М. Абрамович.

Художниці також активно використовували простір. Наприклад, у проекті «Womanhouse» (1972), створеному М. Шапіро та Дж. Чикаго, взяли участь професійні художниці та студентки, яким відводилися кімнати будинку, де вони

створювали експозиції. У есе до проекту М. Шапіро та Дж. Чикаго писали: «We know that society fails women by not demanding excellence from them. We hung in there. We assured them that they could do it, that the House would be a success that they were angry because they were being forced to work harder than they ever had before...that it was worth it.» [13].

У цей же час на теренах України, що перебувала у складі СРСР, розвиток мистецтва визначався офіційною ідеологією та установками соцреалізму. 1960-і рр. позначені зростанням національної самосвідомості, на цьому тлі розгортається творчість низки українських діячів культури та мистецтва. Серед художниць — А. Горська, Г. Севрук, Л. Семикіна, Г. Зубченко та інші. А. Горська стала однією з найяскравіших представниць шістдесятництва у мистецтві. Мозаїкам, вітражам, графіці А. Горської притаманний характер, виразність. В основі художнього стилю мисткині простежуються традиції Київської академічної школи, народне мистецтво, український авангард 1920-х рр. Мисткиня брала активну участь у правозахисному русі, через що зазнавала переслідувань з боку радянської влади. Художниця була однією з організаторок Клубу творчої молоді «Сучасник» (1960). У 1964 р. разом з колегами О. Заливахою, Л. Семикіною, Г. Севрук та Г. Зубченко вона створила у Київському університеті вітраж «Шевченко. Мати», який був знищений адміністрацією за вказівкою партії. Скликана комісія визнала вітр ідейно ворожим [11].

Зовсім інакшою виглядає творчість З. Лерман. На той час у радянському мистецтві продовжував панувати так званий суворий стиль, але художниця не вдавалася до його засобів. У своїх роботах вона створювала ліричний, тендітний, утопічний світ, який потребував іншого підходу. Балет був однією з наскрізних тем її творчості. Іншою ж важливою темою у творчості художниці пізніше стала війна в Афганістані [6].

В Одесі у цей час творили нонконформісти, лідеркою цих митців стала Л. Ястреб. З кінця 60-х років вона брала активну участь як в офіційних, так і в квартирних виставках в Одесі, Москві. Багато ідей і прийомів, до яких вдавалася художниця, стали основою творчої програми групи «Мамай».

На 1960-1970 рр. роки припадає розквіт творчості М. Приймаченко, народної художниці, представниці «наївного мистецтва», яка посідає особливе місце серед українських жінок у мистецтві. У своїх творах

вона демонструє бездоганне відчуття ритму, її форми завжди добре взаємодіють одна з одною у русі. «Звірина серія» М. Приймаченко унікальна і не має аналогів. В основі її творчості — український фольклор і багата школа народного мистецтва, фантазія і підсвідоме. За останні роки творчий доробок художниці почав активніше досліджуватися, образи з її картин переміщуються у масову культуру. 2009 р. за рішенням ЮНЕСКО визнано роком М. Приймаченко [2].

Загалом ХХ ст. відзначається особливою свободою і різноманіттям жіночих мистецьких практик. Зокрема, на кінець 1980-х – початок 1990-х рр. у США та Європі припадає розквіт руху Riot grrrl. З феномену андерграундної музичної сцени Riot grrrl переріс у субкультуру, що мала власну DIY естетику, політичний та громадський активізм, практику створення з'ївів. З'їв є одним з різновидів самвидаву, поряд з арт-буками, фанзінами тощо. Riot grrrl пропонували жіночий погляд на реальне життя жінок. Серед жіночих з'ївів - «Summer Star», «Snarla», «Girl Germs». «Bikini Kill» та «JigSaw» видавалися однойменними музичними гуртами дівчат. «Bust» та «Bitch» починали як з'їви, але з тих пір виросли в повномасштабні журнали, що існують і дотепер [15].

В Україні мистецьке життя у 1990-х рр. опинилося в нестабільній ситуації пошуку нових сенсів і засобів. Це стосується, зокрема, творчості українських жінок-мисткинь. У СРСР ще у 1920-х рр. були задекларовані прогресивні на той час ідеї гендерної рівності, здійснені помітні кроки, але через непослідовність ці процеси швидко пішли на спад, залишаючи лише гучні ідеологічні гасла. В Україні на цей час припала діяльність сквоту «Паризька комуна», або Паркомуні. У сквоті також проживали і працювали жінки, зокрема Н. Філоненко, яка стала однією з перших кураторів у незалежній Україні. Саме вона організувала виставку феміністичного мистецтва «Рот Медузи» (1995 р.). Однією з небагатьох дівчат у комуні була В. Трубіна - студентка театральньо-декораційного відділення Київського художнього інституту. В. Трубіна продовжує працювати і сьогодні, займаючись живописом та фотографією [8]. Загалом мистецтво молодих художників сквоту було аполітичним, відстороненим від соціуму, і значною мірою перебувало поза феміністичним контекстом.

Наукова новизна. Дослідження творчої діяльності жінок-мисткинь є одним із перспективних і недостатньо вивчених

напрямок розвитку мистецтвознавчої науки та історіографії. Отримані результати мають значення для подальших досліджень роботи художниць як в Україні, так і за її межами.

Висновки. ХХ ст. демонструє відчутнішу присутність жінок, які займалися мистецькими практиками, як-от живопис, скульптура, інсталяція, перформанс, рукоділля, порівняно з попередніми часами, коли соціально-політичні та ідеологічні чинників обмежували їхні можливості для самореалізації. Зміни, які відбулися наприкінці ХІХ ст. – початку ХХ ст., відкрили перед художницями більшу свободу творчої діяльності. Глибше вивчення їхнього творчого доробку необхідне для повнішого розуміння мистецьких процесів минулого і сучасності.

Література

1. Бойчукізм. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=36203 (дата звернення: 28.04.2020)
2. Велігоцька Н. І. Марія Приймаченко: альбом. Київ : Мистецтво, 1994. 132 с.
3. Ганзицька Т. С. Історіографічний аналіз місця та ролі жінки в суспільстві. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/75016/%D2> (дата звернення: 28.04.2020)
4. Де Бовуар Сімона. Друга стаття / пер.: Н. Воробійова, П. Воробійов, Я. Собко. Київ: Основи, 1994. 420 с.
5. Зубченко Галина Вікторівна. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=14007 (дата звернення: 28.04.2020)
6. Лерман Зоя Наумівна. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=54400 (дата звернення: 28.04.2020)
7. Марія Синякова. URL: <http://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/sinyakova-mariya/> (дата звернення: 28.04.2020)
8. Паркомуні. Місце. Спільнота. Явище / ред. Т. Кочубінська. Київ: Publish Pro, 2018. 208 с.
9. Севрук Галина Сильвестрівна. URL: http://www.history.org.ua/?termin=sevruk_galyna_sylvestrivna (дата звернення: 28.04.2020)
10. Семикіна Людмила Миколаївна. URL: http://www.history.org.ua/?termin=semykina_l (дата звернення: 28.04.2020)
11. Тарнашинська Л. Б. Плеяда нескорених: Алла Горська. Опанас Заливаха. Віктор Зарецький, Галина Севрук. Людмила Семикіна: біобібліогр. нарис. Шістдесятництво: профілі на тлі покоління. Київ, 2011. Вип. 13 С. 3-35.
12. Chernick K. 10 Female Performance Artists You Should Know, from Ana Mendieta to Carolee Schneemann. URL: <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-10-female-performance-artists-ana-mendieta-carolee-schneemann> (дата звернення: 28.04.2020)
13. Chicago J. Womanhouse catalog essay. URL: <http://ocmatours.net/wp->

content/uploads/2016/11/Original-Exhibition-Essay-Womanhouse.pdf (дата звернення: 28.04.2020)

14. Ewa Partum. URL: <https://culture.pl/en/artist/ewa-partum> (дата звернення: 28.04.2020)

15. Laura Van Leuven L. A Brief History of Zines. URL: <https://blogs.lib.unc.edu/rbc/index.php/2017/10/25/a-brief-history-of-zines/> (дата звернення: 28.04.2020)

16. The art and politics of riot grrrl - in pictures. URL: <https://www.theguardian.com/music/gallery/2013/jun/30/punk-music> (дата звернення: 28.04.2020)

17. Van de Walle J. Modern Classics: Cindy Sherman - Untitled Film Stills, 1977-1980. URL: <https://artlead.net/content/journal/modern-classics-cindy-sherman-untitled-film-stills/> (дата звернення: 28.04.2020)

18. Wright F. The History and Characteristics of Zines. URL: <http://www.zinebook.com/resource/wright1.html> (дата звернення: 28.04.2020)

References

1. Boichukizm. Retrieved from http://esu.com.ua/search_articles.php?id=36203 [in Ukrainian].

2. Velihotska, N. I. (1994). Maria Prymachenko: album. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].

3. Hanzyska T. S. Historiographical analysis of women place and role in society. Retrieved from file: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/75016/%D2> [in Ukrainian].

4. De Bovuar Simona. (1994). Second sex. (N. Vorobiova, P. Vorobiov, Ya. Sobko Trans). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

5. Zubchenko Halyna Viktorivna. Retrieved from http://esu.com.ua/search_articles.php?id=14007 [in Ukrainian].

6. Lerman Zoia Naumivna. Retrieved from http://esu.com.ua/search_articles.php?id=54400 [in Ukrainian].

7. Mariia Syniakova. Retrieved from <http://uartlib.org/ukrayynski-hudozhniki/syniakova-mariya> [in Ukrainian].

8. Parkomuna. Place. Community. Phenomenon. T. Kochubinska (Ed.). (2018). Kyiv: Publish Pro [in Ukrainian].

9. Sevruc Halyna Sylvestrivna. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=sevruc_galyna_sylvestrivna [in Ukrainian].

10. Semykina Liudmyla Mykolaivna. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=semykina_l [in Ukrainian].

11. Tarnashynska L. B. Pleiad unconquered: Alla Horska. Opanas Zalyvakha. Viktor Zaretskyi, Halyna Sevruc. Liudmyla Semykina: biobibliographic essay. Sixties: profiles on background of generation. Kyiv, 2011. Vyp. 13 pp. 3-35 [in Ukrainian].

12. Chernick K. 10 Female Performance Artists You Should Know, from Ana Mendieta to Carolee Schneemann. Retrieved from <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-10-female-performance-artists-ana-mendieta-carolee-schneemann> [in English].

13. Chicago J. Womanhouse catalog essay. Retrieved from <http://ocmatours.net/wp-content/uploads/2016/11/Original-Exhibition-Essay-Womanhouse.pdf> [in English].

14. Ewa Partum. Retrieved from <https://culture.pl/en/artist/ewa-partum> [in English].

15. Laura Van Leuven L. A Brief History of Zines. Retrieved from <https://blogs.lib.unc.edu/rbc/index.php/2017/10/25/a-brief-history-of-zines/> [in English].

16. The art and politics of riot grrrl - in pictures. Retrieved from <https://www.theguardian.com/music/gallery/2013/jun/30/punk-music> [in English].

17. Van de Walle J. Modern Classics: Cindy Sherman - Untitled Film Stills, 1977-1980. Retrieved from <https://artlead.net/content/journal/modern-classics-cindy-sherman-untitled-film-stills/> [in English].

18. Wright F. The History and Characteristics of Zines. Retrieved from <http://www.zinebook.com/resource/wright1.html> [in English].

*Стаття надійшла до редакції 02.10.2020
Отримано після доопрацювання 02.11.2020
Прийнято до друку 06.11.2020*